

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСТВА В ЧЕРНІВЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

Досліджено питання сучасного стану та розвитку фермерських господарств у Чернівецькій області. Проаналізовані основні виробничі показники та проблемні аспекти фермерських господарств району

КЛЮЧОВІ СЛОВА: фермерське господарство, сільське господарство, сільськогосподарське виробництво, рослинництво, тваринництво, ефективність.

KEY WORDS: farmer economy, agriculture, agricultural production, plant-grower, stock-raising, efficiency.

Розвиток сільськогосподарського виробництва можливий лише, якщо будуть враховані інтереси всіх соціальних груп сільського населення. Тому основою розвитку сільськогосподарського виробництва є не жорстке реформування аграрних підприємств, а утворення ефективних господарських комбінацій основних виробничих факторів — землі, капіталу та робочої сили. Ці фактори, а також ефективний менеджмент є основою розвитку сільськогосподарського виробництва, про що свідчить досвід економічно розвинутих країн. За одних і тих же умов навколишнього середовища повинні існувати й розвиватися різні сільськогосподарські підприємства за правовим статусом і формою власності. Існування різних форм господарювання створює конкуренцію, а конкуренція є поштовхом до широкого впровадження сучасних ефективних технологій у господарствах.

У багатьох країнах світу фермери забезпечують ефективне виробництво сільськогосподарської продукції, а їх діяльність переконає, що фермерське господарство є перспективною формою господарювання. Проте, незважаючи на проголошення державою правової гарантії аграрним підприємствам різних форм власності щодо створення для них однакових умов господарювання, пере-

вага, як правило, надається великим підприємствам. У зв'язку із суттєвими змінами в соціальній та економічній структурі аграрного сектора економіки України є необхідність опрацювання питань, пов'язаних із формуванням та функціонуванням фермерських господарств у сучасних умовах.

Цій проблемі присвятили свої роботи вчені В. Г. Андрійчук, П. І. Гайдуцький, В. П. Горьовий, М. Я. Дем'яненко, В. В. Зіновчук, М. Й. Малік, В. Я. Месель-Веселяк, О. М. Онищенко, П. Т. Саблук, В. В. Юрчишин та ін. Вагомість отриманих ними наукових і практичних результатів незаперечна. Проте переважна більшість економічних та організаційних проблем і особливо тих, що пов'язані з розвитком фермерства з урахуванням регіональних умов, залишаються відкритими.

Формулювання цілей статті — дослідження розвитку та сучасного стану функціонування фермерських господарств у Чернівецькій області.

Починаючи з 1992 р., в аграрному секторі області функціонує нова господарська структура — фермерські господарства, які з кожним роком займають все вагомішу частку в потенціалі сільськогосподарського виробництва. Перевага фермерства визначається певними особливостями. По-перше, відбувається процес зміни форм власності: набуваючи в приватну власність засоби виробництва, фермер має суттєві стимули до високопродуктивної праці, господарського ставлення до землі тощо. По-друге, у селянських господарствах відбувається об'єднання функцій власності, праці та управління в одній особі, що створює додатковий імпульс до ведення сільськогосподарського виробництва ефективним способом та його розвитку. По-третє, ця форма господарювання за своєю виробничою базою створює однакові умови життя для всіх членів сім'ї, тобто є об'єднуючим чинником.

Протягом 1992—2008 рр. спостерігається зростання кількості фермерських господарств. На початок 2008 р. в області було в наявності 797 господарств, що на 5 % більше, ніж на 1 січня попереднього року. Варто зазначити, що із загальної кількості зареєстрованих фермерських господарств діючими були 75 %.

Фермерська сім'я у досліджуваному регіоні у 40 % випадків складається із чотирьох осіб. Часто зустрічаються і великі родини — з п'яти і більше осіб. Фермерські родини з трьох осіб становлять тільки 14 %, з двох — 11, а з однієї особи — 6 %. Фермерське господарство як юридична особа не обов'язково представлене однією сім'єю: 87 % таких господарств складаються з однієї сім'ї, 10 % мають у своєму складі 2—3 сім'ї, 3 % — 4—10 сімей.

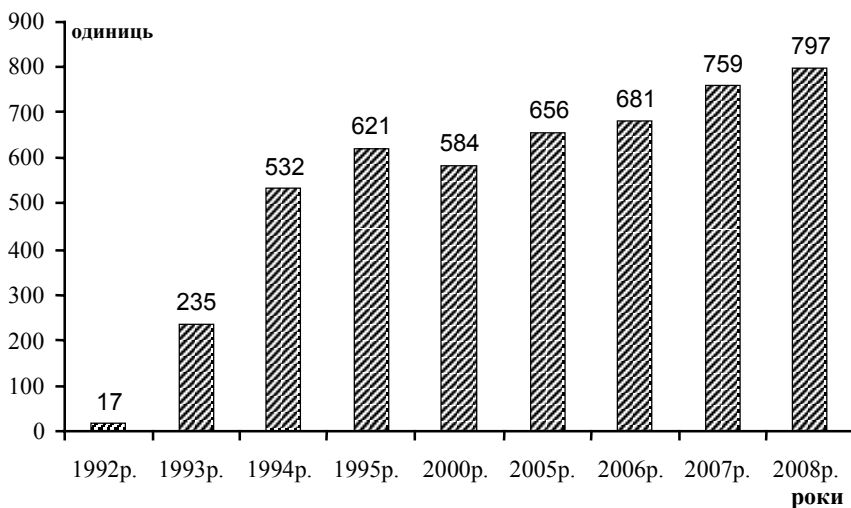

Рис. 1. Динаміка кількості фермерських господарств у Чернівецькій області (на початок року)

Джерело: складено автором за даними Головного управління статистики у Чернівецькій області

Оскільки процес формування фермерських господарств розпочався нещодавно, живуть фермери переважно в селах, неподалік від виділених їм земельних ділянок, 21 % фермерських сімей мешкають безпосередньо на території своїх господарств. Незважаючи на наявність власних будинків у 87 % фермерських родин, 35 % фермерів збираються будувати нове житло протягом найближчих двох років. Як і більшість селян, родини фермерів мають особисті підсобні господарства. Праця членів сімей використовується у 81 % фермерських господарств, 38 % фермерів використовують працю найманих сезонних працівників, 33 % запрошують для роботи родичів та знайомих і лише 9 % мають постійних найманих працівників.

У користуванні фермерів на початок 2008 р. знаходилося 18,8 тис. га сільськогосподарських угідь (у тому числі рілля — 16,9 тис. га), що склало 16,6 % від загальної площі сільськогосподарських угідь, якими користувалися сільськогосподарські підприємства області. У середньому кожне фермерське господарство обробляло по 23,5 га сільськогосподарських угідь. Найбіль-

шим цей показник є в Кельменецькому районі — 52 га, а найменшим — у Путильському районі — 8,03 га, тоді як по Україні цей показник склав 96,7 га, у Луганській та Харківській областях — відповідно 181,8 га і 175,7 га. Це становище пояснюється малоземеллям нашої області.

Характерними рисами виробництва фермерських господарств є відносна стабільність та висхідний рух. У цих господарствах щорічно збільшується валовий збір овочів, картоплі, а також зростає виробництво молока. Зокрема, 2007 р. на частку фермерів припадало 75,6 % від загального виробництва картоплі в агроформуваннях, овочів — 68,5 %, вовни — 56 %.

За 2007 р. фермерами області було вироблено 24,8 млн грн валової продукції, що майже в півтора разу більше, ніж у 2006 р. (табл. 1). Частка цієї категорії господарств у загальному виробництві валової продукції сільськогосподарськими підприємствами порівняно з 2006 р. зросла на 1,1 % і становила 8,8 %. У середньому одним фермерським господарством вироблено валової продукції сільського господарства на 31,1 тис. грн, що перевищило на третину попередній рівень. У розрахунку на одну працюючу особу одержано по 16 тис. грн валової продукції проти 11 тис. грн 2006 р. Більше як на чверть у порівнянні з 2006 р. зросло виробництво валової продукції фермерськими господарствами в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь. У той же час це вдвічі менше, ніж у цілому по сільськогосподарських підприємствах. Вагомішою в структурі виробництва сільськогосподарської продукції залишилась продукція рослинництва — 71 %. Її обсяг досяг 17,6 млн грн або на 3,9 млн грн більше попередньорічного показника.

Вклад фермерських господарств у загальний обсяг продукції тваринництва 2007 р. незначний. Однак слід відмітити, що її частка в загальному виробництві валової продукції агроформуваннями зросла з 2,4 % 2006 р. до 3,9 % — 2007 р. Також у порівнянні з 2006 р. валової продукції тваринництва фермерськими господарствами одержано вдвічі більше — 7,2 млн грн (табл. 1). Низька частка тваринництва у фермерів пояснюється відсутністю матеріально-технічної бази для ведення тваринництва. Для вирішення даної проблеми доцільно надавати фермерським господарствам у довгострокову оренду тваринницькі приміщення, які не використовуються в інших аграрних підприємствах. Вирішення проблеми переробки і збуту продукції фермерів цілком можливе через розвиток кооперації, яка має великі перспективи.

Таблиця 1

**ВАЛОВА ПРОДУКЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА
У ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ (у порівняльних цінах 2005 р.; млн грн)**

Показники	Роки							
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Валова продукція, всього	9,3	13,8	12,6	8,1	11,3	12,4	17,2	24,8
<i>у тому числі:</i>								
продукція рослинництва	8,5	12,5	11,2	6,7	9,9	10,8	13,7	17,6
продукція тваринництва	0,8	1,3	1,4	1,4	1,4	1,6	3,5	7,2

Джерело: складено автором за даними Головного управління статистики у Чернівецькій області

Одним із критеріїв, який характеризує ефективність діяльності фермерських господарств, є збільшення виробництва продукції. Слід відмітити, що 2007 р. зріс валовий збір сільськогосподарських культур, зокрема: зернових культур, цукрових буряків (фабричних), картоплі, плодів та ягід. Збільшенню валового збору, у першу чергу, сприяла майже на чверть вища урожайність сільськогосподарських культур порівняно з 2006 р. (табл. 2).

Таблиця 2

**УРОЖАЙНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР
У ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ УКРАЇНИ ТА ОБЛАСТЕЙ
КАРПАТСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО РАЙОНУ у 2007 р., ц/га**

Регіони	Сільськогосподарські культури		
	зернові культури	картопля	плоди та ягоди
Україна	16,3	163,3	19,6
Закарпатська область	32,2	226,3	4,0
Івано-Франківська область	22,3	134,0	5,3
Львівська область	23,6	141,6	5,8
Чернівецька область	20,9	149,7	73,5

Джерело: складено автором за даними Головного управління статистики у Чернівецькій області

Фермери Чернівецької області з одного гектара отримали по 348 ц солодких коренів, що у 2,5 разу більше, ніж 2006 р. За цим показником область зайняла друге місце по Україні після Тернопільської області, де урожайність цукрових буряків (фабричних) у фермерських господарствах становила 429 ц з одного га. Урожайність картоплі 2007 р. становила 149,7 ц з одного гектара — сьоме місце серед фермерських господарств України (табл. 2). Урожай плодів і ягід 2007 р. порівняно з 2006 р. зріс у 2,9 разу. За цим показником область зайняла перше місце як у державі, так і серед областей Карпатського економічного району.

Слід зазначити, що стан аграрного виробництва значною мірою визначається й рівнем розвитку його матеріально-технічної бази. Засоби виробництва і предмети праці, будучи матеріальною основою сільського господарства, є також важливою умовою його розвитку, адже вони визначають можливості використання досягнень науково-технічного прогресу і переходу до нового, вищої якості виробництва, яке відповідає сучасним вимогам. Однак низькою залишається забезпеченість фермерів сільськогосподарською технікою. Через незадовільне матеріально-технічне забезпечення фермерство не може ефективно функціонувати. З 797 фермерських господарств тільки половина мала у володінні машини сільськогосподарського призначення. В їх користуванні станом на 1 січня 2008 р. знаходилося 395 тракторів, 155 сівалок та 62 комбайни. У розрахунку на одне наявне фермерське господарство лише кожне друге має в користуванні трактор, п'яте — сівалку, тринадцяте — комбайн. Міні-тракторами володіють 6 % фермерських господарств (ще 2 % фермерів використовують їх спільно з іншими господарствами), вантажними автомобілями — 37 (у середньому 1,3 автомобіля на господарство). Проте у порівнянні з 2006 р. технічний потенціал фермерських господарств збільшився на 31 %. Однак найчастіше фермерам доводиться працювати на старій техніці і витратити значні кошти на поточний та капітальний ремонт (ступінь зношення фондів 2007 р. складав 52,3 %), оскільки нова техніка є дорогою. При виконанні механізованих робіт фермери віддають перевагу послугам приватних осіб — 46 %, 26 % користуються послугами колективних господарств, а 10 — комерційних фірм. Поповнювати машинно-тракторний парк власними силами в сучасних умовах є складним завданням для фермерів, так як фінансовий стан фермерських господарств є досить складним: 20 % фермерів мають непогашені позики, кредити і борги, 10 % — заборгованість зі сплати податків і перед соціальним фондом, 6 % — перед іншими державними

організаціями, 7 % — перед комерційними структурами. Тому фермерським господарствам потрібно активізувати роботу по створенню сервісних кооперативів з надання механізованих послуг.

Для розширення виробництва та забезпечення фермерських господарств грошовими засобами ці господарства повинні залучати кредити та інвестиції, однак зауважимо, що більшість банківських установ орієнтована на співпрацю з великими підприємствами. Фермерські господарства в їх роботі посідають одне з останніх місць. У загальному кредитному портфелі банків їх частка складає 6 %. Однак близько 66 % фермерів потребують кредитів для ведення господарства, а 2007 р. тільки 20 % фермерів брали кредити. Середньорічна відсоткова ставка — 20 %. Сучасні умови кредитування фермерських господарств не влаштовують і фермерів. Прийнятною для них середньою річною відсотковою ставкою, на нашу думку, є 12 %. Якщо б фермери мали змогу використовувати землю як заставу чи гарантію, то це полегшило б їм отримання кредиту. Таким чином, без державної підтримки фермерські господарства не здатні забезпечувати навіть просте відтворення. У 2007 р. на купівлю першої одиниці сільськогосподарської техніки, будівництво тваринницьких приміщень була виділена і повністю використана безповоротна фінансова допомога в сумі 1,4 млн грн. На 2008 р. державою передбачено для розвитку фермерства надати 2 млн грн безповоротної фінансової допомоги. Крім того, 2007 р. через обласну асоціацію фермерам було надано безвідсоткових кредитів на суму 278 тис. грн і на одне господарство припадало 348,81 грн безвідсоткових кредитів. На 2008 р. передбачено видати безвідсоткових кредитів на суму 230 тис. грн що на 48 тис. грн менше порівняно з 2007 р. Розміри такої підтримки не є стимулюючим чинником розвитку фермерства. Тобто, говорити сьогодні про реальну допомогу фермерським господарствам з боку держави безпідставно.

Результати дослідження фермерських господарств показали, що фермерам переважно вдалося реалізувати основні мотиви створення фермерських господарств — прагнення до самостійного господарювання і підвищення добробуту своїх сімей. Отже, розвиток фермерських господарств — не самоціль, не бажання бути схожими на інших, а вимога часу, зумовлена розвитком аграрної економіки. Однак розвиток фермерства стримується через край обмежені кошти, які виділяються з державного бюджету для підтримки цієї форми господарювання, через проблеми оподаткування та кредитування сільськогосподарських товаровиробників, відсутність Закону України «Про заставу землі». Досить

складною залишається процедура створення фермерського господарства, визначена Законом України «Про фермерське господарство» червень, 2003 р.) [2], що стримує перехід власників земельних часток (паїв), які мають площу землі понад 2 гектари, у категорію фермерів. Розвиток фермерства стримується внаслідок протидії у виділенні селянам землі, передачі її в користування або оренду. Ті землі, що відводились фермерам, за своєю якістю та місцем розташування з економічної точки зору не завжди є найкращими.

Розвиток селянських (фермерських) господарств потребує вдосконалення системи підготовки та перепідготовки фермерів для забезпечення відповідного рівня їх освіти та кваліфікації. За рівнем освіти фермерів можна поділити на тих, які мають вищу або незакінчену вищу освіту (41 %), середню спеціальну (40 %), середню або неповну середню (19 %).

За результатами нашого дослідження можна зробити висновки, що мають дві основоположні позиції:

по-перше, проведені дослідження підтверджують процес розвитку фермерського руху, який є гнучким і не втрачає здатності до ведення ефективного сільськогосподарського виробництва;

по-друге, щоб стимулювати розвиток фермерства у досліджуваному регіоні, необхідно: забезпечити можливість розширення розмірів господарств за умов оренди, кооперування, об'єднання в спілки; удосконалити механізми кредитування, оподаткування, оплати праці та консультування.

Література

1. Горьовий В. П. Фермерство України: теорія, методологія, практика: Монографія. — К.: ННЦ ІАЕ, 2007. — 540 с.
2. Про фермерське господарство: Закон України від 19 червня 2003 р. — Земельне законодавство України: Зб. нормат.-прав. актів. — К.: Істина, 2004. — С. 191—207.
3. Статистичний щорічник Чернівецької області за 2000 рік / За ред. В. М. Камінської; Держ. ком. статистики, Чернівецьке обласне управління статистики. — Чернівці, 2001. — 381 с.
4. Статистичний щорічник Чернівецької області за 2006 рік / За ред. А. В. Ротаря; Держ. ком. статистики, Чернівецьке обласне управління статистики. — Чернівці, 2007. — 484 с.
5. Статистичний щорічник Чернівецької області за 2007 рік / За ред. А. В. Ротаря; Держ. ком. статистики, Чернівецьке обласне управління статистики. — Чернівці, 2008. — 502 с.

Стаття надійшла до редакції 05.05.2009